

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Valkuilen van het vergrijzingsdebat

van Dalen, H.P.

published in

Demos: bulletin over bevolking en samenleving
2006

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Dalen, H. P. (2006). Valkuilen van het vergrijzingsdebat. *Demos: bulletin over bevolking en samenleving*, 22(9), 81-86.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

de mos

Jaargang 22
November 2006

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

9

NIDI

inhoud

- 81 **Valkuilen van het vergrijzingsdebat**
- 83 Demodata
- 85 Demodata
- 86 **Vijf manieren om de vergrijzing tegen te gaan**
- 88 **Zorgbehoefte stijgt minder snel dan vergrijzing**
- 91 Demodata
- 92 **Welk gezinsbeleid leidt tot meer kinderen?**

Verspreid in dit nummer: Kiezen voor kinderen, de aandacht die in de verkiezingsprogramma's wordt besteed aan kinderen.

Foto: Wim de Jonge

Valkuilen van het vergrijzingsdebat

HARRY VAN DALEN

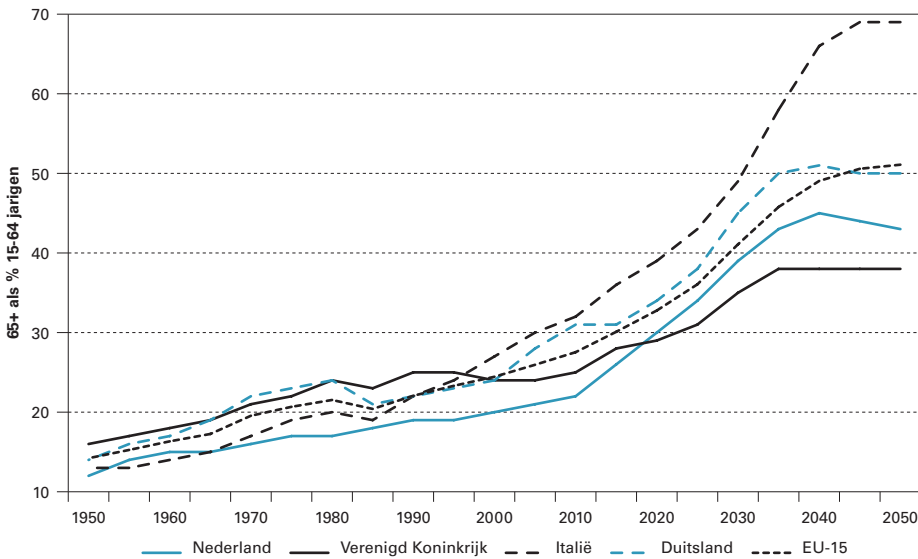
Wie de kranten openslaat of de radio of de tv aanzet moet vaak denken dat de komende decennia in vergrijzend Nederland zware tijden zullen aanbreken. Kort gezegd is de boodschap veelal: de vergrijzing komt er aan en dus leidt dat tot hogere kosten of premies voor burgers. Met even veel gemak wordt door anderen echter weer gesteld dat het wel meevalt met de vergrijzing. Wie heeft er gelijk? Is de angst voor vergrijzing nu overdreven of niet?

Doemprefeten zijn van alle tijden maar de vergrijzing van de bevolking oefent een bijzondere aantrekkingskracht uit op doemdenkende economen en beleidsmakers. In de berichtgeving en in opiniestukken zijn de hyperbolen niet van de lucht: "De demografische tijdbom tikt!", "Het pensioenvermogen is verdampt!", "Als we niets doen gaat de AOW failliet" en meer van dat soort rampberichten. Economen worden op zo'n moment tot handelaren in vergrijzingsangst. Recentelijk heeft de Raad van Economisch Adviseurs (REA) een advies naar de Tweede Kamer gestuurd waarin dit soort angst wordt gerelativeerd. Kern van de boodschap van dat advies is dat de wortels van veel voorspelde gevolgen voor een klein deel zijn toe te schrijven aan bevolkingsvergrijzing en voor het grootste deel op het conto van menselijk handelen moeten worden geschreven. De toekomstige economische gevolgen zijn echter allerminst zeker juist omdat de menselijke factor zo onvoorspelbaar is. Om de valkuilen van het debat beter te begrijpen is het goed om bij de basis te beginnen.

Het basale vergrijzingsverhaal

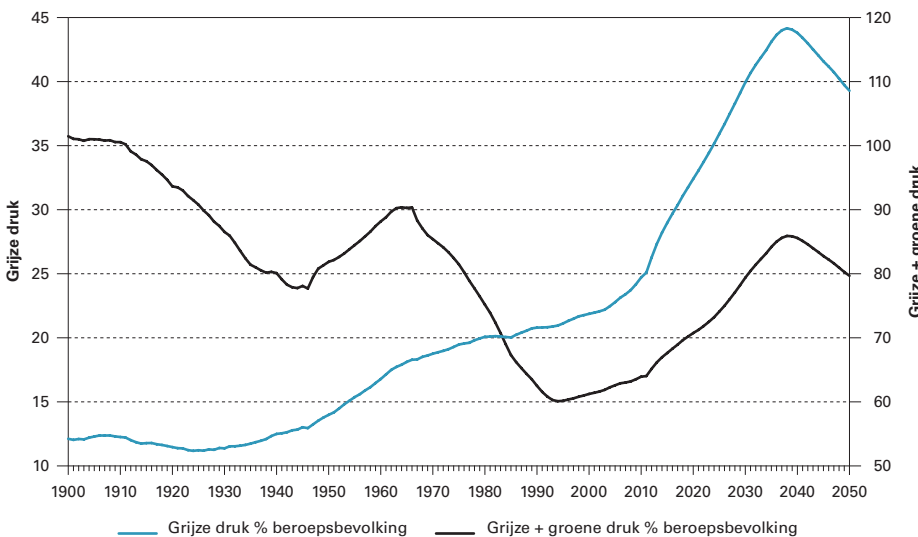
De 'feiten' van vergrijzing zijn redelijk bekend. De belangrijkste oorzaak is de ouder wordende babyboom van na de Tweede Wereldoorlog. Verder zullen bevolking en beroepsbevolking in de komende decennia langzamer groeien dan we de laatste paar decennia gewend zijn geweest en in veel gevallen zullen bevolkingen zelfs krimpen. Belangrijke drijvende krachten achter deze trend zijn de daling van het kindertal en vooral de toegenomen levensverwachting. De lagere bevolkingsgroei gaat gepaard met een drastische verandering van de leeftijdsstructuur van de bevolking. In Nederland zal de mediane leeftijd, dit is de leeftijd waarbij de helft van de bevolking ouder en de andere helft jonger is, de komende 50 jaar stijgen van 38 jaar

Figuur 1. Grijs druk in Europa, 1950-2050

Bron: UN (2004).

Figuur 2. Grijs en groene druk in Nederland, 1900-2050

Bron: CBS Statline.

KIEZEN VOOR KINDEREN

CDA

- *Kinderopvang*: ouders moeten zelf kunnen bepalen hoe ze hun kinderopvang willen regelen en krijgen daar meer geld voor.
- *Levensloopregeling*: wie via de levensloopregeling iets van zijn inkomen opzij legt, krijgt van de overheid bij ouderschapsverlof een extra bijdrage.
- *Kinderbijslag*: extra geld voor kinderbijslag, die inkomensafhankelijk blijft, en voor de inkomensafhankelijke kindertoeslag.
- *Schoolboeken*: schoolboeken in het voortgezet onderwijs worden gratis voor ouders.
- *Arbeid en zorg*: mensen moeten hun gezin en baan beter met elkaar kunnen combineren. Wie het werk onderbreekt voor gezin of opleiding moet dat kunnen doen zonder dat dit uitdraait op groot verlies aan inkomen.

in 2000 naar 45 jaar in 2050. Voor een groot aantal Europese landen is die verandering veel groter: in Italië bijvoorbeeld zal de mediane leeftijd in diezelfde periode stijgen van 40 naar 53 jaar. Het aantal 65-plussers zal in die periode ook fundamenteel wijzigen. Figuur 1 toont dat de zogenaamde grijs druk (aantal 65-plussers als percentage van de potentiële beroepsbevolking, de 15-64-jarigen) de komende 50 jaar aanzienlijk zal stijgen.

Grijze druk een probleem?

Waarom is deze stijging zo belangrijk? Vaak wordt de volgende logica aangehouden: ouderen moeten worden ondersteund door jongeren, dus meer ouderen betekent ook meer druk op de beroepsbevolking. Op dit simpele antwoord valt het nodige af te dingen en wel om drie redenen. Allereerst wordt de vergrijzing zoals wij die kennen niet alleen veroorzaakt door een groei van het aantal ouderen maar veel meer door een daling van het aantal kinderen, en de ondersteuning van kinderen legt ook een druk op de beroepsbevolking (15-64 jaar). Als we de druk van groen (aantal 0-14-jarigen) en grijs (aantal 65-plussers) op de beroepsbevolking optellen is

de vergrijzingsdruk vanuit historisch perspectief niet uniek (zie figuur 2).

In 1965 lag de totale druk op een aanzienlijk hoger niveau dan vandaag en zelfs nog hoger dan het waarschijnlijkste hoogtepunt van de vergrijzing rond 2040.

De tweede reden is dat een groot aantal ouderen niet noodzakelijk een probleem vormt omdat ouderen in toenemende mate gezonder zijn en ook nog op hoge leeftijd de capaciteit bezitten om te werken. Het eenvoudigweg tellen van ouderen die een willekeurige leeftijdsgrens hebben gepasseerd en angstige persberichten de wereld in slingeren miskent deze verborgen waarde van ouderen.

De derde reden waarom de grijs druk niet het grote probleem is komt neer op een kwantitatief oordeel over wat nu precies een catastrofale ontwikkeling is. Volgens de economen Bloom en Williamson leidt de vergrijzing van de beroepsbevolking in de komende decennia in Europa tot een vertraging van de potentiële economische groei van 0,3 à 0,5 procentpunten per jaar. Dat is een ongemakkelijke wetenschap, maar zeker niet verontrustend als er nog vele andere bronnen van groei zijn, die naar omvang in het verleden ook veel belangrijker zijn geweest.

Het draait om de instituties

Een stijging van het aantal ouderen is dus niet op zichzelf een rampzalige ontwikkeling. De achilleshiel van de vergrijzing is veeleer de institutionele context waarbinnen de vergrijzing zich afspeelt. Hoe worden bijvoorbeeld publieke voorzieningen gefinancierd en op welke wijze speelt leeftijd een rol in formele en informele regels binnen organisaties, welke normen gelden op de arbeidsmarkt en binnen gezinnen over verdeling van werk en vrije tijd. Indien deze instituties zich niet aanpassen aan de tijd en de gevolgen van vergrijzing vergroten in plaats van verkleinen dan heeft een samenleving een probleem.

In de meeste westerse landen worden ouderen financieel ondersteund door de overheid en de publieke sector in Nederland steekt zo in elkaar dat het netto profijt van de overheid ten goede komt aan ouderen, met andere woorden: er wordt meer geld overgedragen aan ouderen dan ze aan belasting betalen. Dit hoeft niet overal en altijd zo geregeld te zijn – ouderen kunnen steunen op hun kinderen of hebben eigen vermogen – maar in de praktijk is dit de realiteit in de meeste westerse landen. Sociale zekerheids- en pensioenprogramma's stellen beleidsmakers echter voor twee problemen. Allereerst zijn deze programma's uiterst effectief geweest in het ontwikkelen van perverse prikkels: mensen leven langer en gezonder maar werken niet langer door doch treden juist vroeger uit, waardoor de financieringsproblemen van publieke regelingen alleen maar worden verergerd. Ten tweede wordt dit soort programma's gefinancierd uit belastingen of premies en wanneer die stijgen zullen zij het arbeidsaanbod negatief beïnvloeden: meer of langer werken loont niet en in het meest extreme geval trekt men zich helemaal terug van de arbeidsmarkt. De grootste gevaren schuilen kortom niet in de vergrijzing op zich maar veeleer in de wijze waarop instituties wor-

Foto: Wim de Jonge

den vormgegeven en hoe menselijk gedrag reageert op prikkels en regels. Op dit punt aangekomen zijn de onzekerheden groot omdat veel gevolgtrekkingen steunen op menselijk handelen en technologische ontwikkelingen. Vergrijzing is een onontkoombaar, redelijk voorspelbaar demografisch, bijna mechanistisch proces. De gevolgen zijn echter allerminst voorspelbaar.

Valkuilen op een rijtje

In het nadenken over de gevolgen van de vergrijzing kan in drie valkuilen worden getrapd.

Valkuil 1: slecht boekhouden

De economische wetenschap steunt voor een belangrijk deel op boekhouden. In dat licht is het begrijpelijk dat economen als eerste reactie op het verschijnsel vergrijzing roepen dat er draconische maatregelen nodig zijn. Zij willen graag de boeken sluitend krijgen. De baten moeten gelijk zijn aan de lasten en die logica geldt voor een huishouden, een bedrijf, een overheid en het land als geheel.

De moeilijkheid met het verschijnsel vergrijzing is dat de kosten zich direct openbaren terwijl de baten zich veel minder makkelijk in de boeken laten vangen. Dit geldt in het bijzonder voor de gezondheidszorg. Bij bestudering van de kosten en baten van medische innovaties – zoals harten heupoperaties – zijn de baten vaak vele malen groter dan de kosten. De onbalans tussen harde kosten en zachte baten is natuurlijk een inherente moeilijkheid bij veel publieke investeringen, maar het is nu eenmaal een feit dat niet alles wat telt kan worden geteld, of omgekeerd niet alles telt wat wordt geteld. Dat is de eerste denkfout. De tweede denkfout heeft te maken met de beroepsdeformatie van boekhouders: zij kunnen een tunnelvisie ontwikkelen en bijgevolg zeer benauwde oplossingen aandragen. Ter illustratie, de AOW is gebaseerd op het omslagstelsel waarbij het economisch actieve deel van de bevolking de middelen opbrengt en doorsluis naar de ouderen die de leeftijd van 65 jaar zijn gepasseerd. Er wordt niets gespaard waardoor dit stelsel gevoelig is voor de

vergrijzing waarbij het aantal 65-plussers de komende jaren sneller zal groeien dan het aantal mensen met een betaalde baan. Voor de boekhouders onder ons zijn er dan maar drie oplossingen: (1) uitkeringen omlaag, (2) premies omhoog of (3) meer jonge of werkende mensen. Dat laatste kan dan weer onmiddellijk worden bereikt door immigratie of – wat langzamer – door geboortestimulerende maatregelen.

De denkfout die wordt gemaakt is dat er tal van bronnen zijn – niet alleen financieel van aard – die ouderen gebruiken om hun oude dag te financieren. In de loop van de geschiedenis zijn steeds meer uitgaven voor overdrachten (sociale zekerheid, onderwijs, zorg) overgeheveld van de private naar de publieke sfeer. Hierdoor ontstaat een neiging om de gevolgen van vergrijzing te beperken tot het domein van de publieke sector, terwijl voor een evenwichtig oordeel over vergrijzing niet alleen de boeken van de publieke sector moet worden bekeken maar ook die van de private sector. Op zo'n moment zal blijken dat Nederland zeer vermogend is en, zeker in verhouding tot andere westerse landen, redelijk goed is voorbereid om de financiële gevolgen van de vergrijzing op te vangen. Het punt waar het wringt is natuurlijk de verdeling van inkomen en vermogen. De grootste problemen lijken zich voor te doen bij de verdeling daarvan binnen en tussen generaties. In het recente verleden deed zich dat voor bij de overgangsregelingen voor de VUT bij het pensioenfonds ABP, waarbij jongere werknemers in feite de royale overgangsregeling voor oudere werknemers betalen. Ook hier geldt weer dat de instituties de kern van het probleem zijn – hoe worden rechten gedefinieerd en beschermd – en niet zozeer de vergrijzing.

De derde denkfout van een boekhouder is dat men – om de wereld begrijpelijk en behapbaar te maken – de wereld constant veronderstelt. Voor mensen die proefberekeningen maken op de achterkant van een sigarendoos is dat een legitieme strategie, maar wie vergrijzing in de volle breedte wil begrijpen kan er niet omheen om de toekomst met enige verbeeldingskracht te benaderen.

demodata

De kans op alleenstaand moederschap is het grootst onder Antilliaanse/Arubaanse en Surinaamse vrouwen. Op 40-jarige leeftijd is ruim 40 procent van de Antilliaanse/Arubaanse vrouwen alleenstaande moeder. Van de Surinaamse moeders staat op deze leeftijd ongeveer een derde alleen. Onder autochtone vrouwen is dit een twaalfde. Onder Surinamers bestaat bijna de helft van alle huishoudens met kinderen uit een-ouderhuishoudens, onder Antillianen/Arubanen is dat zelfs meer dan de helft (WPRB-rapport 2006).

Het kindertal van de tweede generatie allochtonen verschilt maar weinig van dat van autochtone vrouwen. Zij lijken in dit opzicht meer op autochtonen dan op hun moeders (WPRB-rapport 2006).

Vooraf wanneer het grootste deel van de naoorlogse geboortegolf komt te overlijden, in de jaren twintig en dertig, zal het aantal sterfgevallen sterk stijgen. In 2050 zullen naar verwachting 225.000 personen overlijden, 88.000 meer dan in 2005. De levensverwachting bij de geboorte van zowel mannen als vrouwen zal desondanks verder stijgen: voor mannen tussen 2005 en 2050 van 76,7 naar 79,6 jaar en voor vrouwen van 81,2 naar 82,6 jaar (WPRB-rapport 2006).

Foto's: Wim de Jonge

KIEZEN VOOR KINDEREN

ChristenUnie

- *Kinderopvang*: invoering van een kindgebonden budget, dat ouders werkelijke keuzevrijheid biedt. Dit budget komt niet alleen ten goede aan de kosten voor kinderopvang maar ook aan gezinnen die de zorgtaken volledig zelf op zich nemen en in verband daarmee een deel van hun inkomen opgeven.
- *Levensloopregeling*: de levensloopregeling is geen succes.
- *Kinderbijslag*: de kinderbijslag blijft inkomensafhankelijk en wordt verhoogd.
- *Schoolboeken*: scholen gaan zelf de kosten van studieboeken en andere leermiddelen in het voortgezet onderwijs dragen.
- *Gezin*: de partij wil een minister van Jeugd en Gezin.

D66

- *Kinderopvang*: kinderopvang is een basisvoorziening voor mensen om zorg en arbeid te kunnen combineren; het dient kwalitatief hoogwaardig te zijn en zo toegankelijk mogelijk voor allen die op hun manier met werk, studie of als vrijwilliger aan de samenleving willen participeren, bijvoorbeeld door de invoering van een kindgebonden budget.
- *Levensloopregeling*: uitbreiding van de levensloopregeling zodat mensen zelf kunnen sparen voor scholing. D66 wil niet verbieden dat de levensloopregeling wordt gebruikt voor vervroegd uitreden maar wil wel terugkeren naar waar de regeling echt voor is bedoeld: het spitsuur van het leven.

Valkuil 2: verwaarlozing technische vooruitgang

Een tegengif voor de vermeende desastreuze gevolgen van demografische veranderingen is om de lessen van de geschiedenis ter harte te nemen. Dan blijkt dat mensen keer op keer de factor 'menselijke creativiteit' hebben onderschat. Dat gebeurde begin 19^e eeuw door Thomas Malthus die de technische vooruitgang in de landbouwproductie onderschatte en daardoor armoede en ellende voorzag die slechts in toom konden worden gehouden door geboortebepaling. Maar ook verderop in de tijd komen we die onderschatting tegen.

In de jaren dertig van de vorige eeuw werd in Engeland een forse vergrijzing verwacht met een langdurige economische recessie als gevolg. Doemprefeten – onder wie wetenschappers van naam en faam – voorzagen een uitstervend koninkrijk. Het meest wonderlijke van dit debat werd geïllustreerd door een wetenschapper die het meest sombere scenario als het meest plausi-

bele aanmerkte. In 1980 zou 'Great Britain' nog maar 28,8 miljoen inwoners tellen en in 2035 4,4 miljoen. Het meest optimistische bevolkingsscenario werd echter afgedaan als "onwaarschijnlijk en slechts van theoretische waarde," terwijl het achteraf gezien dicht bij de werkelijkheid van vandaag ligt dan de zogenaamde plausibele scenario's. De roep om geboortestimulerende maatregelen was niet van de lucht.

De Tweede Wereldoorlog deed het debat verstommen. Na de oorlog was werkloosheid echter niet langer het probleem maar arbeidstekorten en de vergrijzing in combinatie met de trend naar vervroegde uittreding zou de tekorten vergroten en de productie beperken. Ook toen was er een pleidooi vanuit de overheid dat oudere werknemers "het nationale belang kunnen dienen door langer door te werken in plaats van uit te treden". En ook toen was er de angst dat de verouderde bevolking aan dynamiek zou inboeten en technische vooruitgang zou remmen. Achteraf blijkt de Britse naoorlogse welvaart veel rooskleuriger en het over-

heidsbeleid gericht op langer werken heeft nooit echt gewerkt. De intenties waren goed bedoeld maar de prikkels om langer door te werken waren te gering en de belangen van vakbonden en de labourregering waren groter en gericht op pensionering vóór de 65-jarige leeftijd en uitbreiding van uitkeringsrechten. De Britse economie is uiteindelijk gered door de sterk toegenomen wereldhandel na de oorlog en een technologiespurt die in de jaren dertig onvoorstelbaar was.

Deelnemers aan het huidige vergrijzingsdebat kunnen uit deze casus leren hoe feilbaar kennis en vooruitzichtigheid van wetenschappers en beleidsmakers is.

Valkuil 3: constant gedrag

Een stilzwijgende veronderstelling in menige futuristische bespiegeling gaat ervan uit dat gedragspatronen zich in de toekomst ongewijzigd zullen voortzetten. De waarschuwing van de beroemde econoom John Maynard Keynes, die in 1937 over de vergrijzing van Engeland nadacht, is hier op zijn plaats: "We tend to substitute for knowledge which is unattainable certain conventions, the chief of which is to assume, contrary to all likelihood, that the future will resemble the past." De grote vraag rond vergrijzing is of en wanneer mensen zich aanpassen aan veranderde omstandigheden. Een vergrijzende samenleving wordt veelal geassocieerd met stagnatie en gebrek aan innovatie. Dat laatste is vaak gebaseerd op het idee dat met het stijgen der jaren de individuele productiviteit en creativiteit afnemen. Helaas blijkt het onderzoek op dit terrein geen uitsluitel te bieden: het is twijfelachtig of dit verband bestaat. Allereerst is het welhaast onmogelijk om precies te identificeren wat nu precies de doorslag geeft in productiviteitscurves: de leeftijd, de omstandigheden waarmee een (geboorte)cohort te maken heeft of de omstandigheden van een tijdperk. Psychologisch onderzoek wijst daarnaast uit dat leeftijd maar van beperkte invloed is op creativiteit: persoonlijkheidskenmerken en sociale omgevingsfactoren zijn van veel groter belang.

Ook op andere terreinen zullen experts echter moeten toegeven dat hun kennis geen exacte waarde bezit. Mensen bezitten toch meer creativiteit om met problemen om te gaan dan blijkbaar in de modellen van bijvoorbeeld het Centraal Planbureau (CPB) voor mogelijk wordt gehouden. Hoe gaan we met arbeidstekorten om? Besteden we het werk uit aan China en India, verplaatsen we industrieën naar Oost-Europa, gaan we als ware doe-het-zelvers aan de slag of betalen we gewoon een hogere prijs voor arbeid? In dat laatste geval zullen toekomstige generaties wel eens de spekkopers van de vergrijzing kunnen zijn omdat hun loon door de schaarste extra wordt opgedreven.

Nog een voorbeeld dat van invloed kan zijn op de welvaartspositie van jongeren en toekomstige generaties. Een groot deel van het privévermogen van Nederlandse huishoudens is gebaseerd op het eigen huis, maar hoe de huizenprijs zich zal gedragen onder invloed van vergrijzing is allerminst bekend. Ouderen zullen ongetwijfeld hun huis willen inruilen voor een kleiner huis of appartement, maar waar en wanneer blijft een grote vraag. Die hobbelen in aanbod gevoegd bij een kleiner cohort aan vragers zou wel eens tot lagere huizenprijzen kunnen leiden. In dat geval zullen er via de huizenmarkt overdrachten tussen generaties plaatsvinden die van oud naar jong gaan. Dat is het spiegelbeeld van een overspannen huizenmarkt zoals in de jaren negentig waarbij sprake was van een overdracht van jong naar oud.

Waarom dan toch verschil van mening?

De vergrijzing wordt geassocieerd met barre tijden en crisis. De kunst is om door de sluier van de angstverhalen heen te kijken. Angst, zo luidt het gezegde, is immers een slechte raadgever. Wie te angstig is loopt het risico arm te leven en rijk te sterven. De vergrijzing moet prudent en niet angstig worden benaderd. Een prudente regering zorgt ervoor dat de welvaart over de levensloop en over generaties meer in balans is. De rekensommen van het CPB die doorsijpelen in Haagse begrotingsonderhandelingen gaan echter ten onder aan zwaarmoedigheid. De vraag is waarom de Haagse rekenmeesters zulke angstige veronderstellingen hanteren. Zoveel hoogopgeleide economen kunnen het toch niet bij het verkeerde eind hebben? Er is een aantal mogelijkheden om deze rekensommen in perspectief te plaatsen.

Koopmansgeest

Een eerste reden om de angstige kant van de vergrijzing te kiezen heeft te maken met, en dat is ook het uitgangspunt van het CPB, een goed koopmansgebruik om verliezen te boeken zodra die zich aandienen en winsten te nemen zodra die zijn gerealiseerd. Je moet je immers niet rijker rekenen dan je bent. Wat hier tegenin kan worden gebracht is dat het CPB rekensommen maakt voor de Nederlandse economie als geheel en niet voor een individuele ondernemer. Een regering heeft nu eenmaal meer mogelijkheden om de financiële lusten en lasten over een veel langere horizon te spreiden dan een burger voor wie het leven eindig is en die terug-

valt op zijn eigen beperkte middelen en mogelijkheden. De vergrijzing kan gepaard gaan met omvangrijke winsten en verliezen voor verschillende generaties. Oudere generaties en toekomstige generaties zullen het goed hebben, maar het zijn de transitiegeneraties die het zwaar hebben als de regering de solidariteit tussen generaties niet goed weet te bewaken. Zij zijn degenen die de overgangsregelingen voor vutters betalen en ook nog eens hun eigen spaarpot moeten vullen.

Better safe than sorry

Een tweede reden die de angst voor de vergrijzing in de hand werkt heeft te maken met het zekerheidsprincipe 'better safe than sorry'. Door voor zekerheid te kiezen kan de toekomst alleen maar meevallen. Dit principe is een goed uitgangspunt bij bijvoorbeeld milieuzaken omdat het aantasten van het milieu onomkeerbare gevolgen kan hebben zodra een bepaalde grens wordt overschreden. De onomkeerbaarheid van gevolgen bij een vergrijzing is echter veel minder groot. Het grote verschil is dat we in hoge mate te maken hebben met instituties die door mensen zijn bedacht – bijvoorbeeld het idee dat de leeftijd van 65 jaar de grens tussen jong en oud is – in tegenstelling tot het milieu waar de grenzen van de natuur op de proef worden gesteld. Een probleem dat door mensenhanden en -hoofden wordt bedacht en gemaakt kan immers ook door menselijk handelen teniet worden gedaan. Een voorwaarde is echter wel dat een samenleving de flexibiliteit en solidariteit kan opbrengen om adequaat te reageren.

Crisis als drukmiddel

Een derde reden heeft te maken met het ervaringsfeit dat beleidshervormingen over het algemeen alleen een kans van slagen hebben om te worden aangenomen wanneer er een crisisteming heerst. Dat geldt voor ontwikkelingslanden maar ook voor ontwikkelde landen. Zes jaar geleden rekende het CPB nog met een reëel rendement op aandelen van 8,5 procent en op obligaties van 4 procent. Investeren in riskant kapitaal genereerde dus een winst van 4,5 procent. Zouden dergelijke rendementen vandaag de dag worden gehanteerd dan zou het budgettaire probleem voor de overheid praktisch uit het zicht zijn verdwenen. Het feit dat het CPB de winst op aandelen heeft verlaagd naar 3 procent en het rendement op obligaties naar 1,5 procent geeft aan dat kortetermijninvloeden de langetermijnoverdenkingen van het CPB beheersen, wat op zich al vreemd is. Mogelijk willen het CPB en angehauchte economen echter graag vasthouden aan de 'sense of urgency', waar Haagse beleidsambtenaren altijd hun mond van vol hebben. Op het Binnenhof is vaak geen ruimte voor nuances en wanneer de media en de politiek de boodschap ontwaren dat 'het allemaal wel zal meevallen' dan komen beleidshervormingen stil te staan. Iedere deelnemer aan een beleidsdebat heeft de neiging om zijn of haar verhaal sterker aan te zetten dan de realiteit rechtvaardigt. Ook de deelnemers aan het vergrijzingsdebat zullen ongetwijfeld ten prooi zijn gevallen aan die verleiding in hun schreeuw om aandacht. Het den-

Vooraf wanneer het grootste deel van de naoorlogse geboortegolf komt te overlijden, in de jaren twintig en dertig, zal het aantal sterfgevallen sterk stijgen. In 2050 zullen naar verwachting 225.000 personen overlijden, 88.000 meer dan in 2005. De levensverwachting bij de geboorte van zowel mannen als vrouwen zal desondanks verder stijgen: voor mannen tussen 2005 en 2050 van 76,7 naar 79,6 jaar en voor vrouwen van 81,2 naar 82,6 jaar (WPRB-rapport 2006).

Per saldo levert elke extra westerse immigrant de grote steden gemiddeld 42.000 euro jaarincome op, elke niet-westerse immigrant gemiddeld 5.000 euro jaarincome. De selectieve bevolkingsstromen beïnvloeden de inkomensverdeling binnen de stad maar ook de vraag en de prijzen op de woningmarkt (WPRB-rapport 2006).

Een op de drie basisscholen in de vier grote steden is een 'zwarte school' (een school met meer dan 80 procent niet-westers allochtone leerlingen). Rond de 60 procent van de basisschoolleerlingen in de vier grote steden zou van school moeten veranderen om een evenwichtige spreiding over de scholen te realiseren (dit is de segregatie-index). Het percentage 'zwarte scholen' is het hoogst in Rotterdam (38 procent) en het geringst in Utrecht (16 procent). Het percentage leerlingen dat van basisschool zou moeten veranderen is het grootst in Den Haag (WPRB-rapport 2006).

Banen voor hoog opgeleiden worden voor een belangrijk deel door mensen van buiten de stad bezet. Tegen die achtergrond is het aantrekken van nieuwe hoogwaardige bedrijvigheid voor de grote stad kostbaar, terwijl veel van de baten zullen weglekken naar de omgeving (WPRB-rapport 2006).

Het kwantitatieve arbeidsaanbod van de grote steden zal zich de komende jaren relatief gunstig ontwikkelen. Zij maken een periode van vergroening door, terwijl de nationale bevolking juist per saldo vergrijsst. Het aandeel van de potentiële beroepsbevolking in de bevolking stijgt, waar het buiten de steden juist daalt. Het kwalitatieve arbeidsaanbod van de grote steden ontwikkelt zich ongunstiger (WPRB-rapport 2006).

KIEZEN VOOR KINDEREN

EenNL

- *Kinderbijslag*: de overheid heeft geen taak in het stimuleren van familie-uitbreiding. De kinderbijslag voor meer dan twee kinderen wordt bij nieuwgeborenen afgeschaft.

Partij voor de Dieren

- *Kinderbijslag*: de kinderbijslag wordt inkomensafhankelijk.
- *Schoolboeken*: schoolboeken worden gratis.

ken in samenzwering en kwaadwillendheid vergt echter meer bewijslast en daarom lijkt het verstandiger om het volgende adagium aan te hangen: “Never attribute to malice that which can be adequately explained by stupidity”. Vergrijzing is een verschijnsel dat simpel oogt maar wat in werkelijkheid complexe gevolgen heeft. De doemdenkers in het vergrijzingsdebat zijn dan ook geen kwaadwillende geesten, maar zij hebben wel de neiging om vaak in deze laatste valkuil te trappen.

LITERATUUR:

- Bloom, D.E. en J.G. Williamson (1998), Demographic transitions and economic miracles in emerging East Asia. *World Bank Economic Review*, 12, pp. 419-455.
- Dalen, H.P. van (1996), Pitfalls in the economic analysis of aging. *Journal of Policy Modeling*, 18, pp. 157-184.

- CPB (2006), *Ageing and the sustainability of Dutch public finances*. Den Haag.
- Raad van Economisch Adviseurs (2006), *Nota over de toestand van 's Rijks financiën: Vergrijzing is een verborgen zegen*, Tweede Kamer der Staten Generaal, no. 30800, no. 5, SDU, Den Haag, zie: www.tweedekamer.nl/rea.
- Simonton, D.K. (2000), Creativity – cognitive, personal, developmental and social aspects. *American Psychologist*, 55, pp. 151-158.

Dr. H.P. van Dalen, NIDI en Erasmus Universiteit Rotterdam, tevens secretaris van de Raad van Economisch Adviseurs. Het artikel is op persoonlijke titel geschreven. E-mail: dalen@nidi.nl